

Ю. В. Николаєнко,

к. е. н., доцент, професор кафедри фінансів і фінансово-економічної безпеки,
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

Т. А. Шишлов,

аспірант кафедри фінансів і фінансово-економічної безпеки,

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Yu. Nikolaenko,

Candidate of Science in Economics, Professor, Professor of the Department
of Financial and Economic Security, Chernihiv National Technological University, Chernihiv

T. Shyshlov,

Postgraduate Student of the Department of Financial and Economic Security,
Chernihiv National Technological University, Chernihiv

FEATURES OF MECHANISM OF ADJUSTING OF ECONOMIC SECURITY OF NATIONAL ECONOMY

У статті проведено аналіз особливостей механізму регулювання економічної безпеки національної економіки. Визначено основні складові такого механізму та етапи його здійснення. Обґрунтовано визначальну роль розробки комплексного механізму її регулювання, що дасть змогу створювати, управляти, аналізувати, контролювати стан економічної безпеки в цілому та в розрізі її функціонально-структурних, галузево-секторальних та просторово-територіальних компонент. Проаналізовано сутність поняття економічної безпеки національної економіки. Розглянуто різноманітні підходи до розуміння особливостей економічної безпеки національної економіки. Визначено основні принципи забезпечення економічної безпеки України.

The analysis of features of mechanism of adjusting of economic security of national economy is conducted in the article. The basic constituents of such mechanism and stages of its realization are certain. The qualificatory role of development of complex mechanism of its adjusting that will give an opportunity to create is reasonable, to manage, to analyse, to control the state of economic security on the whole and in the cut of its functional and structural, branch-sectoral and spatial and territorial components. Essence of concept of economic security of national economy is analysed. The various going is considered near understanding of features of economic security of national economy. Basic principles of providing of economic security of Ukraine are certain.

Ключові слова: економічна безпека, національна економіка, принципи забезпечення економічної безпеки, загрози економічній безпеці, механізм забезпечення економічної безпеки.

Key words: economic security, national economy, principles of providing of economic security, threats to economic security, mechanism of adjusting of economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У змістовному аспекті національна безпека в сучасному розумінні є багатоплановою категорією, що включає безпеку в економічній, соціальній, політичній, інтелектуальній, інформаційній, демографічній, генетичній, психологічній та інших сферах. Іншими словами, це категорія, що охоплює практично усі сфери життєдіяльності людини, для кожної з яких характерні свої загрози, а відповідно і системи, що забезпечують захист від них.

Ключовим елементом національної безпеки держави є економічна безпека, оскільки реалізація національних інтересів України можлива тільки на основі стійкого розвитку економіки [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми забезпечення економічної безпеки національної економіки в сучасній науці розглядались у робо-

тах таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Л. Абалкін, В. Білоус, О. Бандурка, О. Барановський, І. Бінько, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, Б. Губський, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожков, В. Тамбовцев, В. Шлемко та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз особливостей механізму регулювання економічної безпеки національної економіки та його окремих складових елементів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Під економічною безпекою національної економіки розуміється комплекс економічних, геополітичних, екологічних, правових та інших умов, що забезпечують:

— передумови для виживання в умовах кризи і майбутнього розвитку;

— захист життєво важливих інтересів країни щодо її ресурсного потенціалу, збалансованості і динаміки розвитку та зростання;

— створення внутрішнього імунітету і зовнішньої захищеності від дестабілізуючих дій;

— конкурентоспроможність країни на світових ринках і стійкість її фінансового стану;

— гідні умови життя і сталий розвиток людини.

В Україні поняття "економічна безпека" вперше було вжито в 1994 р. Г. Пастернак-Таранушенком. Він зазначив, що "економічна безпека" — це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців. [2, с. 29]. І вже з цього часу у практичному плані було досягнуто певних успіхів: поняття "економічна безпека" увійшло до нормативної лексики законодавчих документів і зайняло чітку позицію в політичних дискусіях з економічних питань. Проте єдиного загально визнаного поняття економічної безпеки поки що в економічній науці не знайдено.

Деякі вчені відзначають, що сутність змісту економічної безпеки слід розуміти як сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки та поява у зв'язку з цим необхідності контролю держави за національними ресурсами, за ростом ефективності виробництва та якості продукції, забезпечення її конкурентоспроможності. Окремі вчені визначають економічну безпеку як здатність економіки забезпечувати ефективне задоволення суспільних потреб на міжнародному та міжнародному рівнях [3].

Серед західних вчених-економістів поширена концепція, в рамках якої економічна безпека розглядається як живучість національної економіки в умовах економічної кризи, а також здатність економіки в цілому та її провідних галузей до забезпечення конкурентоспроможності на світовій економічній арені [4].

Вітчизняні вчені-економісти вважають, що економічна безпека за своєю сутністю означає стан захищеності життєво важливих економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз і охоплює широкий спектр своїх проявів [5].

Розглядаючи сутність економічної безпеки, передусім варто акцентувати увагу на її "включеності" у загальну систему національної безпеки, яка вбирає в себе всю сукупність превентивних заходів економічного, технологічного, військово-політичного, правоохоронного, дипломатичного та іншого характеру, що розроблені стосовно тих чи тих загроз як з урахуванням поточного часу, так і в розрахунку на перспективу.

Під економічною безпекою слід розуміти такий стан захищеності національної економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, який повинен сприяти і забезпечувати економічне зростання та підвищувати добробут і якість життя населення. Економічна безпека є багатогранною категорією, яка складається з великої кількості взаємопов'язаних та взаємозалежних структурно-системних складових [6].

При аналізі економічної безпеки виділяються передусім три основні складові:

1. Економічна незалежність, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі.

2. Стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів.

3. Здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Належний рівень економічної безпеки досягається здійсненням єдиної державної політики, підкріпленої системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім і зовнішнім загрозам. Без такої політики неможливо домогтися виходу з кризи, примусити працювати механізм управління економічною ситуацією, створити ефективні механізми соціального захисту населення [7, с. 98].

До основних принципів забезпечення економічної безпеки України відносять: дотримання законності на всіх етапах забезпечення економічної безпеки; баланс економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави; взаємну відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки; своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів; надання пріоритету мирним заходам у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру; інтеграцію національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

Таким чином, економічна безпека держави як економічна категорія втілює в собі певну сукупність відносин і пов'язаних з ними заходів, що забезпечують здійснення економічного суверенітету, економічне зростання, підвищення добробуту в умовах наявності системи міжнародної економічної взаємозалежності.

Економічна безпека держави виступає як сукупність економічних, соціальних, демографічних, екологічних, технологічних, науково-інформаційних відносин.

Специфіка економічної безпеки держави як економічної категорії полягає в тому, що вона постійно відображає рівень ефективності функціонування усіх її структурних елементів, що дозволяє вчасно виявити загрози і запобігти небезпеці заподіяння збитків державі, економічній системі та національним економічним інтересам з метою забезпечення їх стабільного розвитку і зростання.

Таке розуміння сутності економічної безпеки передбачає принаймні два концептуальні висновки.

1. Економічна безпека країни повинна забезпечуватися перш за все ефективністю самої економіки, тобто разом з державними засобами захисту вона має захи-

щати себе сама на базі високої продуктивності праці, суб'єктів мікроекономіки, якості продукції, конкурентоспроможності і т. д.

2. Забезпечення економічної безпеки держави не може здійснюватися суто ринковими механізмами саморегуляції, бо вони ефективно працюють на макрорівні тільки за наявності раціональної структури економіки, яка сама по собі не створюється. Тому економічна безпека національної економіки повинна формуватися і підтримуватися всією системою механізмів саморегулювання і регулювання, тобто за допомогою державних органів та інститутів ринку.

Крім того, якщо розглядати економічну безпеку країни як системну категорію, тобто як сукупність елементів, що утворюють певну цілісність, то можна погодитися з тими вченими, котрі вважають, що головна системна вимога полягає у забезпеченні розвитку економіки країни і, як мінімум, в утворенні передумов для її виживання [8, с. 127—129].

Термін "механізм" у сучасних наукових дослідженнях економічного спрямування є достатньо розповсюдженим: "механізм державного управління", "механізм регулювання", "механізм формування та ефективного функціонування", "організаційно-економічний, управлінський, мотиваційний механізм", "механізм забезпечення". При цьому слід зазначити, що в економічній літературі цей термін застосовується у переносному значенні, оскільки в перекладі з грецької він означає "зброя, машина", тобто запозичений із технічних наук [9, с. 401].

У механізмі забезпечення економічної безпеки об'єктивно мають поєднуватися ринкові та адміністративні важелі та методи. Таке поєднання проявляється у використанні економічних важелів управління забезпеченням економічної безпеки, які, своєю чергою, регламентуються адміністративно-правовими методами [10, с. 42].

Отже, на основі комплексного аналізу можна зробити висновок, що економічна дефініція "механізм регулювання економічної безпеки" включає в себе не лише методи, види і функції управління, але й апарат управління в цілому, що дає змогу створювати, управляти, контролювати, впливати на стан економічної безпеки в цілому та координувати (підтримувати в прийнятному допустимих межах, не нижче порогових значень) її розмір у розрізі основних функціональних компонент.

На основі проведених системних досліджень поняття "механізм регулювання" ми дійшли висновку, що на сьогодні залишається дискусійним питання щодо його комплексності як окремої універсальної категорії, яка, з однієї сторони, розглядається як неподільна й єдина, а з іншої — містить розгалужену структуру і складається з таких основних компонент (економічний, організаційний, адміністративний, мотиваційний, політико-правовий механізми тощо) [11—13]. Нами виділено такі основні види механізму регулювання економічної безпеки: інституційно-правовий, організаційно-управлінський, економічний, інформаційно-аналітичний, мотиваційно-превентивний та основні його рівні: оперативний, тактичний та стратегічний.

Враховуючи окреслене, автором запропоновано розглядати механізм регулювання економічної безпеки національної економіки комплексно, з урахуванням основних його видів, рівнів забезпечення та враховуючи безперервну його взаємодію із внутрішнім та зовнішнім середовищем, яке створює основні перешкоди та загрози його ефективній реалізації.

Основними елементами механізму регулювання економічної безпеки повинні бути:

— своєчасний моніторинг стану та розвитку економічної системи національної економіки з метою виявлення реальних та потенційних зовнішніх та внутрішніх загроз у розрізі основних функціонально-структурних компонент економічної безпеки;

— порівняння виявлених загроз із пороговими значеннями з метою їх поділу на небезпечні та особливо критичні;

— вжиття адекватних заходів щодо негайної нейтралізації виявлених особливо небезпечних загроз та вжиття заходів зі сторони держави щодо їх недопущення та попередження.

Сьогодні економічна безпека держави перебуває під впливом цілої низки загроз, які порушують її стабільність та здатність до саморозвитку та прогресу.

На слушну думку О. Кальмук, загроза економічній безпеці представляє собою загрозу економічному суверенітету, а це означає поступове перетворення країни на сировинний придаток, джерело дешевих трудових, матеріальних, фінансових, інформаційних та інших ресурсів, що врешті рещт може привести до втрати країною своєї територіальної цілісності та незалежності [13, с. 117].

Слід погодитися з професором З. Варналієм, який вказує, що узагальнення думок учених і експертів щодо джерел виникнення загроз економічній безпеці дає змогу стверджувати, що головна загроза полягає у відсутності цілеспрямованої політики державного регулювання економічними процесами в контексті реалізації проголошених стратегій соціально-економічного розвитку країни [14].

Механізм регулювання економічної безпеки формується із врахуванням основних завдань, специфіки національної економіки. Логічно, що схема побудови є індивідуальною для кожної країни. Її повнота та ефективність багато в чому залежить від законодавчої бази держави, матеріально-технічної та фінансової основи захисту економіки.

Деякі автори зауважують, що механізм регулювання економічної безпеки виступає частиною загальнодержавного механізму забезпечення національної безпеки, і крім того, обумовлений ним та залежати від нього, у тому числі й в частині визначення структурних елементів, що в своїй основі має зв'язок загального та особливого [15, с. 809].

ВИСНОВКИ

Отже, система економічної безпеки — це багатоструктурна складова частина національної безпеки, яка складається із взаємозалежних та взаємопов'язаних складників: функціонально-структурних, секторально-галузевих, просторово-територіальних (регіональних), які взаємодіють між собою та навколишнім середовищем із метою ефективного функціонування системи в цілому. Стабільне функціонування основних підсистем економічної безпеки забезпечує стійкість та міцність реального та фінансового секторів економіки, довгострокове економічне зростання та високу якість життя населення.

Наші власні глибинні спостереження дають змогу дійти висновку, що глибока фінансова криза посилює рівень внутрішніх та зовнішніх загроз, суттєво знизивши при цьому рівень економічної безпеки національної економіки України. Усвідомлення значимості всіх реальних та потенційних загроз має важливе значення, оскільки вони визначають політику держави в розробці заходів щодо їх запобігання, отже, є орієнтиром для всіх суб'єктів економіки для формування і здійснення своєї стратегії

розвитку. Кожний із цих факторів впливає на стан економічної безпеки по-своєму, що потребує їх системного та комплексного врахування в процесі розробки ефективного механізму державного забезпечення економічної безпеки. Механізм регулювання економічної безпеки повинен окреслювати комплекс взаємопов'язаних та послідових організаційно-управлінських дій, розробку напрямів законодавчої та нормативно-правової баз у контексті визначення пріоритетних національних інтересів, постійний моніторинг факторів, які викликають загрози, можливість їх своєчасного усунення та нейтралізації. Невжиття відповідних заходів та розроблення дієвих механізмів може призвести до краху всієї економічної системи, соціальних катаклізмів та національної катастрофи.

Література:

1. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України // Відомості Верховної Ради України. — № 10. — 1997.
2. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко / За ред. проф. Б. Кравченка. — К.: Кондор, 2002. — 302 с.
3. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Михайлов // Вопросы экономики. — 1994. — № 12. — С.42—50.
4. Моисеенко Е.Г. Региональная экономическая безопасность: теория, методология, моделирование: монография. — Мн.: Академия управления при Президенте Республики Беларусь. — 2003. — 331 с.
5. Белов О.Ф. Економічна безпека України: пріоритети та механізми забезпечення [Електронний ресурс] / О.Ф. Белов. — Режим доступу: www.niss.gov.ua/book/belov/6.html
6. Тимошенко О.В. Система економічної безпеки національної економіки та комплексний механізм її забезпечення / О.В. Тимошенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2016. — № 18. — С. 56—61.
7. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха та ін. / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л.С. Шевченко. — Х.: Право, 2009. — 312 с.
8. Экономическая и национальная безопасность: учеб. / Под ред. Е.А. Олейникова. — М.: Экзамен, 2004. — 768 с.
9. Краткий экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. — М.: Ин-тов. экономики, 2001. — 1088 с.
10. Кальмук О. Механізми забезпечення економічної безпеки України / О. Кальмук // Схід. — 2011. — № 2 (109). — С. 40—42.
11. Коротич О.Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою / О.Б. Коротич // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. — Вип. 2 (26). — С. 122—128.
12. Кравченко О.М. Теоретичні підходи до визначення поняття "механізм державного управління" / О.М. Кравченко // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2009. — № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=56>
13. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління / О. Федорчак // Демократичне врядування. — 2008. — Вип. 1. — С. 11.
14. Варналій З. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України [Текст] / З. Варналій: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rainbow.gov.ua/news/25.html>
15. Присяжнюк А.Й. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави [Текст] / А.Й. Присяжнюк // Форум права. — 2011. — № 1. — С. 808—813 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbu.gov.ua/e./FP/. /11paiebd.pdf

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), "Conception (bases of public policy) of national safety of Ukraine", Vidomosti Verhovnoi Radu Ukrainu, vol.10.
2. Pasternak-Taranushenko, G.A. (2002), Ekonomichna bezpeka derzhavu. Statuka protsesu zabezpechennia [Economic security of the state. Statics of process of providing], Kondor, Kyiv, Ukraine.
3. Arhipov, A. Gorodeckiy, A. and Mihaylov, N. (1994), "Economic security: estimations, problems, methods of providing", Voprosu ekonomiki, vol.12, pp. 42—50.
4. Moiseenko, E.G.(2003), Regionalnaya ekonomicheskaya bezopasnost: teoriya, metodologiya, modelirovanie [Regional economic security: theory, methodology, modelling], Akademiya upravleniya pri Prezidentie Respubliki Belarus, Belarus, Minsk.
5. Belov, O.F. (2010), "Economic security of Ukraine : priorities and mechanisms of providing" available at: www.niss.gov.ua/book/belov/6.html (Accessed 10 Oct 2016).
6. Timoshenko, O.V. (2016), "System of economic security of national economy and complex mechanism of her providing", Naukovuy visnik Mizhnarodnogo humanitarnogo universitetu, vol. 18, pp.56—61.
7. Shevchenko, L.S. Gritsenko, O.A. and Makuha, S.M. (2009), Ekonomichna bezpeka derzhavu: sutnist ta napriamu formuvannia [Economic security of the state : essence and directions of forming], Pravo, Harkiv, Ukraine.
8. Oleynikova, E.A. (2004), Ekonomicheskaya i natsionalnaya bezopasnost [Economic and national security], Ekzamen, Moscow, Russia.
9. Azriliyan, A.N. (2001), Kratkiy ekonomicheskiy slovar [Short economic dictionary], In-tnov. ekonomiki, Moscow, Russia.
10. Kalmuk, O. (2011), "Mechanisms of providing of economic security of Ukraine", Shid, vol. 2 (109), pp. 40—42.
11. Korotich, O.B. (2006), "Classification and maintenance of mechanisms of government", Aktualni problem derzhavnogo upravlinnia, vol. 2 (26), pp. 122—128.
12. Kravchenko, O.M. (2009), "The theoretical going is near determination of concept mechanism of state administration", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvitok, [Online], no.3, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=56> (Accessed 10 Oct 2016).
13. Fedorchak, O. (2008), "Classification of mechanisms of state administration", Demokratichne vriaduvannia, vol. 1, p. 11.
14. Varnaliy, Z. (2011), "Problems and ways of providing of economic security of Ukraine", available at: <http://www.rainbow.gov.ua/news/25.html>(Accessed 10 Oct 2016).
15. Prisiazhniuk, A.Y. (2011), "Administrative and legal mechanism of providing of economic security of the state", Forum prava, [Online], vol.1, available at: www.nbu.gov.ua/e./FP/. /11paiebd.pdf(Accessed 10 Oct 2016).

Стаття надійшла до редакції 20.11.2016 р.